

TÜRKİYE’NİN TİCARİ HİZMETLER ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ

Ahmet AYDIN

Balıkesir Üniversitesi

Bandırma İ.İ.B.F. Kampüsü, Çanakkale Yolu 2.Km. Bandırma/Balıkesir

E-posta: ahmetaydin10@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin çeşitli ülkelerle olan ticari hizmetler endüstri içi ticaretinin hesaplanması ve temel özelliklerinin değerlendirilmesidir. Genelde ticari mallar endüstri içi ticaretinin hesaplandığı çalışmalar bulunmakla beraber, ticari hizmetler konusunda veri kısıtının da etkisiyle herhangi bir analiz yapılamamıştır. Bu bakımdan çalışma, bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Almanya, İtalya, Fransa ve Rusya Federasyonu, Türkiye'nin hizmetler dış ticaretinde önemli paya sahiptir. Hizmetler ticaretinin, ana hizmet gruplarına göre dağılımında en büyük pay; taşımacılık, seyahat ve yapım-inşaat hizmetlerindedir. Elde edilen bulgular; EBOPS bazlı verilerdeki yüksek toplulaştırma düzeyi nedeniyle, yüksek endüstri içi ticaret oranları ile karşılaştığını göstermiştir. -Toplulaştırma düzeyinin etkisiyle de olsa- mal ticareti bakımından tamamlayıcılık sonucu veren analiz, hizmetler ticareti bakımından tersine dönmektedir. Türkiye, ticari hizmetler dış ticareti bakımından, AB (özellikle Türkiye'nin hizmetler dış ticaretinde en yüksek paylara sahip olan Almanya ve Fransa) ile rakip ekonomiler konumundadır. Bilindiği gibi Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ve hizmetlerin serbest dolaşımı konusunda en büyük itiraz ve engellemeler, bu iki ülkeden gelmektedir. Yapılan analiz, farklı bir bakış açısıyla, bu engellemelerin gerekçesini bilimsel olarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Hizmetler, Endüstri İçi Ticaret, Türkiye

Alan Tanımı: Uluslararası Ekonomi (Ekonomi)

TURKEY'S INTRA INDUSTRY TRADE IN SERVICES

Abstract

The aim of this study is to calculate and to evaluate the intra industry trade (IIT) in commercial services between Turkey and various countries. In general some studies are being calculated merchandise IIT. However, there is no study on IIT in services because of data problem, except this, on Turkey. This can be considered as the main contribution of this paper.

Germany, Italy, France and the Russian Federation are playing an important role in Turkey's trade in services. According to the distribution of main services, transportation, travel and construction-building services are the largest groups. EBOPS based data calculations and empirical findings suggest that albeit with the high level of aggregation, IIT in services are found relatively high compared with in commercial goods. Thus, complementarity relation of trade in goods is reversed in terms of trade in services. In terms of commercial services trade, the EU (especially Germany and France that have the highest share in total trade of Turkey) and Turkey are competing economies. As known, the biggest obstacles and contradictions about Turkey's full

membership in EU and free movement of labor comes from these two countries. The analysis gives the justification of this ban with scientifically from a different perspective.

Key Words: Commercial Services, Intra Industry Trade, Turkey

JEL Classification: F12, F14, F16, L80

1. GİRİŞ

Veri toplulaştırma düzeyinde endüstri içi ticaret (EİT), aynı endüstri grubu kapsamında yer alan ve tüketimde yakın ikame olan, ama dış görünüm, kullanım özellikleri ve kalite itibarıyla farklılaşan malların eş-zamanlı ihraç ve ithalini kapsayan dış ticaret biçimidir. Daha geniş piyasalardan yararlanma imkânı vermesi, ölçeğe göre artan getiri ve ürün farklılaştırması nedeniyle EİT, endüstriler arası ticarete (EAT) göre daha yüksek kazanımlar sunmaktadır. Üretilen mal çeşidi azalması, üretimde verimliliği ve uzmanlaşmayı artırarak ölçek ekonomilerinin gelişmesini sağlar. Tüketiciler de daha fazla ürün seçeneğine sahip olurlar.

Literatürde yer alan hemen hemen bütün uygulamalı çalışmalar ve EİT analizleri, ticari mallar (commercial goods) ticaretini konu almıştır. Hizmet sektörü, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede GSYİH'nın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Örneğin, dünyanın öncü hizmet ticaretçisi olan ABD'nin GSYİH'sı içinde hizmetler sektörünün payı yaklaşık %80 civarındadır. Türkiye'nin GSYİH'sındaki sektör payı ise yaklaşık %60'dır. Ulusal ekonomilerdeki bu ağırlığa rağmen, hizmetlerin uluslararası ticareti önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmenin hızlanmasına kadar hizmetler ticaret hacmi düşük kalmış ve ticarete konu olamamıştır. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve benzeri çok taraflı görüşmelerle hizmetler ticaretinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda ticaret akımlarının, kaynakların dağılımı ve ulusal refah üzerindeki etkilerinin analizi yapılırken, hizmetler ticaretinin ele alınmaması için bir neden yoktur (Lee & Lloyd,2002:159). Hizmetler EİT'indeki gelişme; uzmanlaşma ve değişimden kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlük kazançları, ölçek ekonomileri vb. girdi avantajları, aynı sektör içinde hareket eden faktörlerin düşük uyum maliyetleri vb. çeşitli faydalar sunmaktadır (Sichei, 2005:3-17).

Bu çalışmanın genel amacı; Türkiye için hesaplanan *ticari hizmetler endüstri içi ticaret indeksleriyle*, ticari hizmetlerdeki uzmanlaşmanın temel özelliklerini ortaya koyabilmektir. Böylece, Türkiye'nin AB ve AB-Dışı ülkelerle hizmetler dış ticaretinin hangi esasa göre gerçekleştiği tespit edilebilecek yani Türkiye'nin ticaret ortakları ile rakip mi tamamlayıcı mı olduğu ortaya konulabilecektir. Bu çerçevede öncelikle teorik açıklamalara sonra Türkiye'nin ticari hizmetler dış ticaretine yönelik genel bilgilere yer verilecek, izleyen bölümde, AB ve AB-dışı ülkeler ayrımı kapsamında, Türkiye'nin hizmetler endüstri içi ticareti ile ilgili bilgiler sunulacak, sonuç bölümünde de ulaşılan bulgulara değinilecektir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Bir ülkenin dış ticaretinde EİT düzeyi artıkça, EAT azalmaktadır ki bu durum, EAT ile EİT arasında ticaret kaymasını işaret etmektedir. Grubel ve Lloyd'a göre, aynı endüstri kapsamında yer alan ürünlerin aynı dönemde hem ihraç hem de ithalâtı EİT olarak tanımlanmıştır (Grubel&Lloyd, 1971:496; Grubel&Lloyd, 1975:1-20). EİT'in yüksek düzeyde olması karşılaştırmalı üstünlük durumunun ortaya çıkmadığını yansıtmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2002:35). Artan EİT, ölçeğe göre artan getiri ve ürün farklılaştırması nedeniyle dış ticaretten ilâve kazançlara neden olmaktadır

(Sharma, 2000:245-255; Marrewijk, 2002:202). Üretimde ölçüğe göre artan getiri söz konusu olduğunda, karşılaştırmalı üstünlükler ticaretin nedeni olmaktan çıkmakta, zevk ve tercihler ile faktör donatımları aynı olsa bile ticaret yapılabilir. EİT'in ölçülmesi için önerilen endekslerden en yaygın kullanılanı Grubel ve Lloyd (GL)'un önerisidir. Belirli bir ürün grubu (i) için, EİT'in toplam ticaret içindeki payı (Grubel&Lloyd, 1971:497; Grubel&Lloyd, 2003:20-21):

$$B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \quad \text{veya} \quad B_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{X_i + M_i} \text{ dir.}$$

Eşitlikte, X_i ve M_i : sırasıyla i ürünü ihracat ve ithalatını temsil etmektedir. Bu endeks, yüzde cinsinden de ifade edilebilmektedir. Her bir endüstri ihracatının, toplam ticaret içindeki payı farklı olduğundan, ilgili endüstri grubuna ait EİT hesaplanırken ağırlıklı ortalaması alınmaktadır. Ağırlıklı ortalama EİT endeksi (B_i):

$$B_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} \quad 0 \leq B_i \leq 1 \quad \text{veya yüzde cinsinden} \quad 0 \leq B_i \leq 100$$

Endeks değeri sıfır ise tam EAT, bir ise tam EİT söz konusudur. Ancak ülkede toplam ticarettaki dengesizliğin neden olduğu dış ticaret açık ya da fazlası, dengesizliğin büyüklüğüne göre EİT endeksinde sapmalara yol açtığından, GL endeksinin düzeltilmiş biçimi kullanılmaktadır (Grubel&Lloyd, 2003:22; Greenaway&Milner, 1986:67):

$$C_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \left| \sum_{i=1}^n X_i - \sum_{i=1}^n M_i \right|}$$

GL endeksi, dış ticaret endüstrileri açısından ülkenin rekabet gücü ve dış ticaret biçimlerindeki gelişmelerin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada, hizmetler ihracat ve ithalatının bileşimi temelinde, dış ticarete yönelik hizmet endüstrilerinin EİT oranları, GL B_j endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

EİT analizleri genelde mal ticareti üzerine yoğunlaşsa da, hizmetler ticaretine yönelik analizler de bulunmaktadır. Lee ve Lloyd (2002:163-175); OECD üyesi 20 ülke için, 1992-1996 periyodunda, 1 basamaklı ayırma göre hizmetler EİT'ini araştırmışlardır. Çalışmada Türkiye'nin 1992-1996 yılları ortalaması hizmetler EİT oranı 0,49 olarak hesaplanmıştır.

Li ve Diğerleri(2003:271), 1995-1996 yılları itibarıyla, doğrudan yabancı yatırımları da kapsayacak şekilde, sigorta hizmetlerinde ABD'nin ticaret ortaklarıyla EİT'ini araştırmıştır. ÇUŞ'lerin rolüne vurgu yapan analizde, ABD ile ticaret ortakları arasındaki ticaret yoğunluğunun, ürün farklılaştırmasını teşvik ettiği ve tüketici refahını artırdığı tespit edilmiştir.

Sichei(2005), Sichei ve Diğerleri(2005:9-19), ABD ile Güney Afrika arasındaki endüstri içi hizmetler ticaretini (EIHT) araştırmış, EİT'in yüksek olduğu endüstrilerin, EAT'e göre liberalizasyon sürecinde daha düşük uyum maliyetleriyle karşılaştığını belirtmiştir. Moshirian ve Diğerleri (2005) bankacılık hizmetlerinde, Li ve Diğerleri (2003) ise sigorta hizmetlerinde ABD'nin ticaret partnerleriyle EİT'ini inceleme konusu yapmışlardır.

İşgücü piyasalarında, spesifik olarak işsiz kalmanın maliyeti, endüstriler-arası ticaret durumunda daha yüksek olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, aynı sektör kapsamında daha kolay uyum sağlanırken (EİT), endüstriler arasında (EAT) uyum maliyeti daha yüksektir (Lovely&Nelson, 2002:204).

3. HİZMETLER DIŞ TİCARETİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Bu bölümde önce uluslararası hizmetler ticareti ve Türkiye'nin hizmetler dış ticaretine ilişkin genel bilgilere değinilecek, izleyen bölümde de Türkiye'nin ticari hizmetler EİT'i incelenecektir.

Dünya ticari hizmetler ihracı; 1995 yılında 1.185,1 milyar \$ ve 2000 yılında 1.491,0 milyar \$ iken 2005 yılı itibariyle 2.414,3 milyar \$'a, dünya ticari hizmetler ithali ise; 1995 yılında 1.200,7 milyar \$ ve 2000 yılında 1.474,6 milyar \$ iken 2005 yılında 2.347,4 milyar \$'a ulaşmıştır. 2005 yılı itibariyle Avrupa Birliği(AB25)'nin dünya hizmetler ihracatındaki payı %46,4 iken ithalattaki payı %44,2'dir. Hizmetler ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında 2005(2000) yılı itibariyle; ABD %14,7(18,7), Almanya %6,2(5,3), İngiltere %7,8(7,9), Fransa %4,8(5,4), Japonya %4,5(4,9), Çin %3,1(2,0), Rusya %1,0(0,6) ve Türkiye %1,1(1,3) pay almışlardır. Benzer şekilde hizmetler ithalatının dağılımına göre 2005(2000) yılı itibariyle; ABD %12,0(14,1), Almanya %8,6(9,2), İngiltere %6,6(6,5), Fransa %4,5(4,1), Japonya %5,6(7,7), Çin %3,5(2,4), Rusya %1,6(1,1) ve Türkiye %0,5(0,5) pay almışlardır. Türkiye 2005 yılı itibariyle bilhassa hizmetler ihracatı bakımından; Polonya, Portekiz, Macaristan gibi pek çok AB ülkesinden daha yüksek paya sahiptir. Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü öncü hizmet ihracat ve ithalatçıları sıralamasında ; hizmetler ihracatında 26, hizmetler ithalatında ise 39. sırada bulunmaktadır (WTO, 2008).

OECD'ye üye ülkeler grup olarak net hizmetler ihracatçısı durumundadır. 2005 yılı itibariyle ticari mallarda OECD üyelerinin ihracatları toplamı, dünya mal ihracatının yaklaşık %64'ünü oluştururken, toplam hizmet ihracatları, dünya toplam hizmet ihracatının %75'ini oluşturmaktadır (OECD, 2007a:8).

Tablo 1. Türkiye'nin AB, AB-Dışı ve Dünya ile Hizmetler Ticareti (2005-2006)

ANA ÜLKE GRUPLARI	2005				2006			
	İHRACAT		İTHALAT		İHRACAT		İTHALAT	
	(milyon \$)	%	(milyon \$)	%	(milyon \$)	%	(milyon \$)	%
Türkiye-AB Ülkeleri Hizm. Tic.	13.414	50,3	5.430	47,8	12.563	51,2	6.669	59,6
Türkiye-AB-Dışı Hizm. Tic.	13.228	49,7	5.937	52,2	11.996	48,8	4.526	40,4
Türkiye-Dünya Hizm. Tic.	26.642	100,0	11.367	100,0	24.559	100,0	11.195	100,0

Kaynak: United Nations(UN), Services Trade Database(UN SERVICES)'den elektronik ortamda alınan veriler kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

<http://unstats.un.org/unsd/ServiceTrade/default.aspx> (erişim: 12.04.2008)

Türkiye'nin AB ve AB-Dışı ülkelerle olan hizmetler ticaretine ilişkin bilgiler ve bunların Türkiye-Dünya hizmetler ticareti içindeki oransal payları Tablo 1'de görülmektedir. 2005 yılında AB'nin Türkiye'nin toplam hizmet ihracatındaki payı %50,3 iken 2006 yılında bu oran küçük bir artışla %51,2'ye çıkmıştır. Yine AB'nin Türkiye'nin toplam hizmet ithalindeki payı 2005 itibariyle %47,8 iken, 2006 yılında önemli bir artışla %59,6'ya yükselmiştir. Benzer şekilde AB-Dışı ülkeler grubunun Türkiye'nin hizmet ihracı içindeki payı 2005 yılı itibariyle %49,7'den 2006 yılında %48,8'e, hizmet ithali içindeki payı da AB'nin payındaki artış nedeniyle 2005'deki %52,2'den 2006 yılında %40,4'e gerilemiştir.

Hizmetler ticaretinde, mal ticaretinde kullanılmakta olan SITC benzeri karşılaştırılabilir ve detaylı bir sınıflandırma sistemi bulunmamaktadır. Genellikle OECD'nin Hizmetler Sınıflandırma Sistemi (EBOPS) esas alınmaktadır. EBOPS, sistemi, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin "BMP 5 - Dış Ödemeler Dengesi Tanımlaması" ile uyumlu ancak daha detaylı bir sınıflandırma sistemidir (Lee & Lloyd, 2002 :167). Bu çerçevede yapılan araştırmalarda, ulusal ve uluslararası istatistik

kurumlarında, doğrudan Türkiye'nin hizmetler dış ticaretine ilişkin detaylı verilere ulaşamamıştır. Birleşmiş Milletler Hizmetler Ticareti Veri Bankası (UNSERVICES)'nda kayıtlı tüm ülkeler raportör alınmış, partner olarak Türkiye seçilmiştir. Raportör ülkelerin bildirdiği ihracatın Türkiye'nin ithalatı, ithalatın da Türkiye'nin ihracatı olduğu kabul edilmiş, yani Türkiye'nin hizmetler dış ticareti verileri, ilgili ülkelerin ticaret akımlarının tersi alınarak hesaplanmıştır. Örneğin Raportör Almanya'nın Türkiye partnerine hizmet ihracatı, Türkiye'nin Almanya'ya hizmet ithalatı olarak değerlendirilmiştir. "Extended Balance of Payments Services Classification (EBOPS) - Genişletilmiş Ödemeler Dengesi Hizmetler Sınıflandırması" sisteminde, toplam hizmetler ticareti, 13 alt endüstriye ayrılmıştır. Bu endüstriler: "200-Toplam Hizmetler, 205-1 Taşımacılık, 236-2 Seyahat, 245-3 Haberleşme Hizmetleri, 249-4 Yapım-İnşaat Hizmetleri, 253-5 Sigorta Hizmetleri, 260-6 Finansal Hizmetler, 262-7 Bilgisayar ve Bilişim Hizmetleri, 266-8 Patent ve Lisans Hakları, 268-9 Diğer İşletme Hizmetleri, 287-10 Personel, Kültür ve Rekreasyon Hizmetleri, 291-11 Hükümet Hizmetleri, 983-Sınıflandırılmamış Hizmetler"dir. 200-Toplam Hizmetler en geniş tanım olup kamu hizmetleri dahil tüm hizmetleri kapsamaktadır. 291-11 kodlu kamu hizmetleri hariç, 205-1 ile 287-10 arasındaki tüm gruplar ticari hizmetler kapsamında değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin hizmetler dış ticaretinde 2005 yılı itibariyle, EBOPS hizmet sınıflandırma sistemine göre sektörlerin payları Tablo 2'de görülmektedir. AB ülkelerine (AB25) yapılan hizmetler ihracatında en büyük pay %68 ile seyahat hizmetlerinde olup, bu grubu %22 ile taşımacılık hizmetleri takip etmektedir. Bu iki grup AB'ye toplam hizmet ihracatının yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. AB'den yapılan hizmetler ithalatında ise en büyük pay %36 ile taşımacılık hizmetleri ve %29 ile diğer işletme hizmetlerindedir. Seyahat hizmetleri %18 ile üçüncü sıradadır. AB-Dışı ülkelere ihracatın sektörel dağılımına göre en büyük pay %60 ile seyahat hizmetlerindeyken, ikinci sırada % 27 ile yapım-inşaat hizmetleri gelmektedir. AB-Dışı'ndan hizmet ithalatında ilk sırada %34 pay ile yapım-inşaat hizmetleri bulunmakta, bu grubu %31 ile seyahat ve %26 ile taşımacılık hizmetleri izlemektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin Ticari Hizmetler Ticaretinde Sektörel Paylar (2005)

Ebops Grupları	AB (25) ÜLKELERİ		AB DIŞI ÜLKELER	
	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT
205 - 1 Taşımacılık	22,20%	36,70%	9,44%	25,90%
236 - 2 Seyahat	67,84%	18,34%	60,34%	31,61%
245 - 3 Haberleşme Hizmetleri	1,67%	2,46%	0,54%	0,74%
249 - 4 Yapım-İnşaat Hizmetleri	0,60%	1,84%	27,74%	34,40%
253 - 5 Sigorta Hizmetleri	0,21%	1,99%	0,16%	0,40%
260 - 6 Finansal Hizmetler	1,15%	3,58%	0,10%	0,48%
262 - 7 Bilgisayar ve Bilişim Hizmetleri	0,26%	1,11%	0,04%	0,08%
266 - 8 Patent ve Lisans Hakları	0,08%	4,37%	0,06%	0,04%
268 - 9 Diğer İşletme Hizmetleri	5,84%	29,34%	1,52%	6,22%
287 - 10 Personel, Kültür ve Rekreasyon Hizm.	0,15%	0,46%	0,07%	0,12%

Kaynak: United Nations, Services Trade Database(UN SERVICES)'den elektronik ortamda alınan veriler kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Hizmetler dış ticareti dengesi bakımından, mal ticaretindeki dış açığın aksine, 1990'lardan beri açık verilmemiş, hatta 2003'den beri her yıl fazla verilmiştir. 2006 yılında Türkiye 13,4 milyar \$, ABD 82 milyar \$ hizmetler ticareti fazlası verirken, Japonya 49 milyar \$, Almanya 51 milyar \$ açık vermiştir. Türkiye'nin mal ve hizmet dış ticaretinin GSYİH'ya oranı 2005'de %30,7 iken 2006'da %32'ye çıkmıştır. 2006 yılı itibariyle aynı oran; Belçika'da %86, Çek Cumhuriyeti'nde %74, Macaristan'da %77, Yunanistan'da %28, Portekiz'de %35, Almanya'da %42, Slovak

Cumhuriyeti'nde %88, İspanya'da %29, İngiltere'de %30 ve ABD'de %14,1'dir (OECD, 2007b:111-117).

4. TÜRKİYE'NİN TİCARİ HİZMETLER ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ

Çalışmanın bu bölümünde, hizmetler ticareti aynen mal ticareti gibi değerlendirilerek, EBOPS sınıflandırma sistemi 1 basamaklı ayrıma göre EİT oranları hesaplanmıştır. Türkiye'nin ticari hizmetler dış ticaretinde önemli yer tutan, 25'i AB üyesi, 7'si AB-Dışı olmak üzere toplam 32 ticaret ortağı ülke ile hizmetler EİT'i hesaplanmıştır. Bilinebildiği kadarıyla Türkiye örneğinde bu yaklaşım, yani hizmetler ticaretinde EİT oranlarının hesaplanması ilk defa yapılmaktadır. Analizde GL endeksi kullanılmaktadır. Öncelikle Türkiye'nin ticari hizmetler dış ticaretinde, AB ve AB-Dışı ülkelerin oransal paylarına değinilecektir (Tablo 3). Bu konu, mal ticaretindekinden çok daha belirgin şekilde, hizmetler dış ticaretinde birkaç ülkeye yoğunlaşma olduğu için önem taşımaktadır.

Tablo 3'deki verilere göre AB ülkelerinin, Türkiye'nin toplam ticari hizmetler ihracatındaki payı %74, ithalâtındaki payı %76 ve toplam hizmetler ticaret hacmindeki payı %75'dir. Geriye kalan AB-Dışı ülkeler ihracatta %26, ithalâtta %24 ve toplam ticaret hacminde %25'lik paya sahiptirler. İhracattaki %26'lık payın %20, ithalâtta %15 ve toplam hizmetler ticaret hacmindeki %25'lik payın %19 kadarı, yani üçte ikisinden fazlası tek başına Rusya'ya aittir.

Tablo 3. Türkiye Ticari Hizmetler Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı(2005)

ÜLKELER	İHRACAT		İTHALÂT		TOPLAM	
	Değer (ABD \$)	% PAYI	Değer (ABD \$)	% PAYI	Değer (ABD \$)	% PAYI
Avusturya	409.015.346	2,35%	200.255.476	3,38%	609.270.822	2,81%
Belçika	523.390.469	3,01%	116.919.348	1,97%	640.309.807	2,74%
G. Kıbrıs	7.586.055	0,04%	475.141	0,01%	8.061.196	0,03%
Çek Cumhuriyeti	42.950.341	0,25%	39.437.889	0,67%	82.388.230	0,35%
Danimarka	324.822.831	1,87%	268.903.304	4,54%	593.726.135	2,54%
Estonya	18.155.806	0,10%	1.620.700	0,03%	19.776.506	0,08%
Fransa	878.947.871	5,05%	1.000.033.558	16,87%	1.878.981.429	8,05%
Almanya	6.005.936.588	34,49%	973.913.280	16,43%	6.979.849.868	29,90%
Yunanistan	221.179.089	1,27%	141.037.072	2,38%	362.216.161	1,55%
Macaristan	47.268.002	0,27%	36.440.276	0,61%	83.708.278	0,36%
İtalya	1.254.396.608	7,20%	598.278.784	10,09%	1.852.675.392	7,94%
İrlanda	85.781.334	0,49%	97.018.181	1,64%	182.799.515	0,78%
Letonya	7.142.228	0,04%	1.786.130	0,03%	8.928.358	0,04%
Litvanya	6.884.885	0,04%	1.614.482	0,03%	8.499.367	0,04%
Luxemburg	69.491.583	0,40%	36.527.345	0,62%	106.018.928	0,45%
Malta	75.069.866	0,43%	68.166.180	0,98%	133.226.036	0,57%
Hollanda	877.042.033	5,04%	364.931.398	6,16%	1.241.973.431	5,32%
Finlandiya	53.743.871	0,31%	49.753	0,00%	53.793.624	0,23%
Polonya	81.273.463	0,47%	28.753.452	0,49%	110.026.915	0,47%
Portekiz	6.216.039	0,04%	5.298.685	0,09%	11.514.724	0,05%
Slovakya	9.954.363	0,06%	4.481.494	0,08%	14.435.857	0,06%
Slovenya	11.144.116	0,06%	24.888.893	0,42%	36.033.009	0,15%
İspanya	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
İsveç	84.513.262	0,49%	133.734.587	2,26%	218.247.849	0,93%
İngiltere	1.760.816.918	10,05%	418.367.273	7,06%	2.169.184.191	9,29%
AB25 TOPLAMI	12.852.722.947	73,81%	4.552.922.681	76,80%	17.405.645.628	74,57%
Bulgaristan	240.529.619	1,38%	227.740.231	3,84%	468.269.850	2,01%
Beyaz Rusya	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Hırvatistan	22.172.610	0,13%	25.713.550	0,43%	47.886.160	0,21%
Hong Kong - Çin	88.000.000	0,51%	6.000.000	0,10%	94.000.000	0,40%
Romanya	188.497.643	1,08%	99.961.065	1,69%	288.458.708	1,24%
Rusya Federasyonu	3.512.203.855	20,17%	924.570.418	15,60%	4.436.774.273	19,01%
Ukrayna	90.138.730	0,52%	87.433.300	1,47%	177.572.030	0,76%
Norveç	419.878.496	2,41%	3.883.216	0,07%	423.761.712	1,82%
AB DİŞİ-8 ÜLKE TOPLAM	4.561.420.953	26,19%	1.375.301.780	23,20%	5.936.722.733	25,43%
TÜRKİYE TOPLAM	17.414.143.900	100,00%	5.928.224.461	100,00%	23.342.368.361	100,00%

Kaynak: United Nations(UN), Services Trade Database(UN SERVICES)'den elektronik ortamda alınan veriler kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır

Tablo 3'deki veriler AB ülkeleri bazında incelendiğinde, en yüksek payın Almanya'ya ait olduğu görülmektedir. Almanya, Türkiye'nin toplam hizmet ihracatının %35, ithalâtının %19 ve toplam hizmetler ticaret hacminin de %30'unu oluşturmaktadır. Toplam ihracatın %10'u İngiltere, %7'si İtalya ve % 5 kadarı Fransa'ya yapılmıştır. İthalâtteki paylara göre; Almanya ve Fransa %16, İngiltere %7'lik paya sahiptir. Şu halde, toplam hizmetler ihracatının %77'si beş ülkeye(Almanya-Rusya-Fransa-İtalya-İngiltere) yapılmıştır. Türkiye'nin ticari hizmetler EİT endeksleri Tablo 4'de sunulmuştur. Tablonun analizine geçmeden önce, Türkiye-Almanya hizmetler ticaretinin yoğunluğu ve oransal büyüklüğü ile ilgili bir tespitte bulunmakta yarar vardır. Almanya gerek Türk vatandaşlarının nüfus bakımından yoğun olduğu, gerekse mal ticaretinde önemli paya sahip olan geleneksel bir ticaret ortağıdır. Arada tarihi, sosyal ve ekonomik bağlar bulunmaktadır. Bu nedenden kaynaklandığını düşündüğümüz şekilde, tüm ticari hizmet sınıflandırma gruplarında ihracat ve ithalâtın olduğu nadir ülkelerden birisidir. Bu anlamda tarihi-sosyal-kültürel ve ekonomik yakınlığın, hizmetler ticaretine yansıdığı değerlendirilmiştir. Ana ülke grupları itibariyle hizmetler ticaretine bakıldığında, AB'nin seyahat, sigortacılık ve patent-lisans hizmetleri dışındaki tüm hizmet gruplarında yüksek derecede EİT olduğu anlaşılmaktadır. Taşımacılık(0,74), Haberleşme(0,69), Yapım-inşaat(0,98), Finansal Hizmetler(0,95), Bilgi-Bilişim hizmetleri(0,79), Diğer İşletme Hizmetleri(0,72), Personel-Kültür-Rekreasyon hizmetleri(0,95) EİT yapısı sergileyen endüstri gruplarıdır. Ancak AB ile hizmetler ticaretinde 200(1-10)-Ticari hizmetler toplamında EİT açıkça ortaya çıkmamıştır (çok düşük olmasa da endeks değeri(0,42)<0,50'dir). Bu sonuçta, AB-Türkiye hizmetler ticaretinde önemli paya sahip olan seyahat endüstrisinde EİT'in düşük olmasının etkili olduğu düşünülmüştür ki aslında yine de oran çok düşük değildir. AB-Dışı 8 ülke toplamında yine AB'dekine benzer bulgularla karşılaşmıştır. Seyahat hizmetlerinde EİT oranı nispeten düşüktür. Ticari hizmetler toplamında endeks 0,46 olarak hesaplanmıştır. AB oranından yüksektir ama gene de 0,50'nin altındadır (Tablo 4). *Taşımacılık* endüstrisindeki EİT oranlarının, AB ülkeleri bazında, çoğu ülkede yüksek EİT değerlerine sahip olduğu tablodan görülmektedir. Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Hollanda, Polonya, İsveç ve İngiltere gibi AB üyelerinin hemen hemen tamamına yakınında EİT oranları yüksektir. *Seyahat* hizmetlerinde yüksek EİT gözlenen ülkeler; Çek Cumhuriyeti Yunanistan, İtalya, Portekiz ve Slovenya'dır. Yapım-inşaat grubunda Avusturya, Belçika, Almanya ve İtalya ile ticarete yüksek EİT gözlenmiştir. *Patent ve lisans* grubunda Macaristan(0,67) ve Slovenya(0,50) dışında hiçbir ülkeyle EİT yoktur.

Tablo 4. Türkiye'nin Ticari Hizmetler Endüstri-içi Ticareti (2005)

ÜLKELER	EBOPS TİCARİ HİZMETLER ENDÜSTRİ GRUPLARI (Bj) Endeks Değerleri											
	205 - 1	236 - 2	245 - 3	249 - 4	253 - 5	260 - 6	262 - 7	266 - 8	268 - 9	287 - 10	200(1-10)	200
	Taşımacılık	Seyahat	Haberleşme	Yapım-İnşaat	Sigortacılık	Finansal	Bilg. ve Bilişim	Patent ve Lisans	Diğer İşl.	Per. Kü. ve Rekr.	TİCARİ HİZM.	TÜM HİZMETLER
Avusturya	0,78	0,13	0,67	0,71	1,00	0,57	x	x	0,68	0,00	0,41	0,81
Belçika	0,59	0,14	0,89	0,50	x	0,33	0,00	x	0,00	x	0,23	0,00
G.Kabın	0,07	0,00	0,00	x	0,00	0,00	x	x	0,00	0,00	0,03	0,12
Çek Cumhuriyeti	0,99	0,74	0,99	0,00	x	0,14	0,19	0,00	0,91	0,02	0,79	0,96
Danimarka	0,69	0,07	0,40	0,00	0,00	0,00	1,00	0,08	0,90	0,18	0,50	0,92
Estonya	0,37	0,05	0,12	x	x	0,00	x	x	0,67	0,00	0,16	0,25
Fransa	0,88	0,37	0,93	0,60	0,40	0,29	0,00	0,05	0,19	0,91	0,46	0,94
Almanya	0,86	0,06	0,30	0,86	0,12	0,51	0,94	0,24	0,74	0,00	0,25	0,28
Yunanistan	0,66	0,79	0,49	0,08	0,78	0,77	0,25	0,14	0,90	0,49	0,73	0,78
Macaristan	0,90	0,00	0,99	0,27	x	0,35	0,95	0,67	0,30	0,18	0,42	0,87
İtalya	0,48	0,79	0,53	0,92	0,52	x	0,67	0,00	0,93	x	0,60	0,64
İzlanda	x	x	x	x	0,75	0,00	x	x	0,96	x	0,94	x
Letonya	0,00	x	x	x	x	x	x	x	0,00	x	0,00	0,67
Litvanya	0,53	0,19	0,00	x	x	x	x	x	0,39	x	0,36	0,38
Luxemburg	x	x	x	x	x	0,68	x	x	0,78	x	0,69	0,71
Malta	0,66	x	0,56	0,00	0,00	0,83	x	x	0,89	x	0,83	0,89
Hollanda	0,60	0,09	0,81	x	x	x	0,67	0,08	0,55	0,72	0,30	0,57
Fintlandiya	x	0,00	x	x	0,00	x	x	x	0,00	x	0,00	x
Polonya	0,75	0,00	0,00	0,18	0,00	0,67	x	0,00	0,79	x	0,41	0,52
Portekiz	x	0,92	x	x	x	x	x	x	x	x	0,92	0,60
Slovakya	0,32	0,48	0,13	0,00	x	0,00	0,40	0,00	0,91	0,57	0,50	0,58
Slovenya	0,50	0,90	0,66	0,00	x	0,70	0,32	0,50	0,89	0,66	0,59	0,63
İspanya	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0,80
İsveç	0,94	x	0,48	0,00	0,67	0,67	0,12	0,10	0,58	x	0,64	0,79
İngiltere	0,54	0,31	x	x	x	x	x	x	x	x	0,39	0,64
AB25 TOPLAMI	0,74	0,17	0,69	0,98	0,46	0,95	0,79	0,10	0,72	0,95	0,42	0,59
Bulgaristan	0,95	0,93	0,34	0,49	0,45	0,00	0,40	0,00	0,49	0,00	0,89	0,97
Beyaz Rusya	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0,77
Hırvatistan	0,38	0,05	0,00	x	x	x	x	x	1,00	0,00	0,32	0,94
Hong Kong - Çin	0,13	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0,13	0,86
Romanya	0,45	0,88	1,00	0,50	0,80	0,80	0,50	0,00	0,59	1,00	0,61	0,69
Rusya Federasyonu	0,57	0,20	0,36	0,54	0,93	0,33	0,73	0,85	0,73	0,20	0,36	0,42
Ukrayna	0,60	0,17	0,85	0,35	0,98	0,01	0,63	0,42	0,36	0,05	0,45	0,98
Norveç	0,14	0,00	0,00	x	0,29	0,00	0,00	x	0,43	0,00	0,02	0,02
AB DIŞI-8 ÜLKE TOPLAMI	0,91	0,27	0,59	0,54	0,87	0,82	0,75	0,36	0,89	0,68	0,46	0,48

NOT: x : "ticaret yok" anlamına gelmektedir.

Kaynak: UNITED NATIONS Service Trade Database(UN SERVICES)'den elektronik ortamda temin edilen veriler kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır

Almanya ile hizmetler ticaretinde endüstrilerin durumuna yakından bakıldığında; taşımacılık hizmetleri(0,86), yapım-inşaat(0,86), finansal hizmetler(0,51), bilg. ve bilişim(0,94), diğer işl. hizmetleri(0,74) endüstrilerinde EİT yüksektir. 200(1-10)-ticari hizmetler toplamında EİT oranı 0,25'dir ve EAT niteliği sergilemektedir. Romanya ile haberleşme hizmetleri ve personel-kültür-rekreasyon, Hırvatistan ile diğer işletme hizmetleri, Avusturya ile sigortacılık, Danimarka ile bilgi-bilişim hizmetleri kapsamında TAM EİT, yani 1,00 endeks değeri gözlenmiştir. EİT'in ayrıca hesaplandığı son sütundaki "200-Tüm Hizmetler" grubu, elektronik ortamda alınan ana verilerin toplamı olarak istatistikleri yayınlayan kuruluş tarafından verilen değerdir. Ancak kamu hizmetleri gibi ticari olmayan hizmetleri de kapsadığı için analizde dikkate alınmamıştır. Tamamen bilgi amaçlı olarak tabloda yer verilmiştir ki, sonuçlarına bakıldığında AB'den 4, AB-Dışından 3 ülke dışında tüm ülkelerde EİT varmış gibi bir sonuç vermiştir. Bu yanıltıcıdır. Ticari hizmetler toplamı olarak 200(1-10) başlığı ile görülen sütun, eldeki verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmış ve analiz bu grup bakımından değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, veri olan 200 toplamının, ticari hizmetler toplamınımsı gibi dikkate alınmamasının isabetli olduğu değerlendirilmiştir. Tek yönlü ticaret görülen ülkeler olsa da, hizmetler ticareti içinde önemli paya sahip olan ülkeler de dahil çoğu ülkede, mal ticaretinde karşılaşılan EİT oranlarından daha yüksek EİT değerleri gözlenmiştir.

Toplulaştırma düzeyinin yüksekliği (ayrıştırma düzeyinin düşüklüğü) EİT oranlarının yüksek çıkmasında etkili olmuş da olabilir. Ancak *henüz Türkiye hizmetler ticaretinde hesaplanmış, karşılaştırılabilir EİT oranları olmadığı için* bulgulara ihtiyatla yaklaşılması gerektiği değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Ticari mallar kapsamında yapılan bu analizlere ilâve olarak, ilk kez bu çalışmada ticari hizmetler dış ticaretinde EİT oranları ülkeler bazında hesaplanarak, tıpkı mal ticaretinde olduğu gibi yorumlanmaya çalışılmıştır. Ticari hizmet endüstrilerinde uzmanlaşma ve ticaretten kazançlarda, geleneksel ticaret biçimlerinden daha yüksek düzeylere çıkılmasına imkân tanıyan EİT biçiminin, Türkiye'nin hizmetler ticaretinde yoğun ve güçlü şekilde görüldüğü, ancak birkaç ülkede yoğunlaşan hizmetler ticaretinin çok sağlıklı bir yapıda olmadığı anlaşılmıştır. Ölçek ekonomileri ve farklılaştırılmış ürünler yaratma kapasitesi ile doğrudan bağlantılı olan EİT oranlarının yükselmesi, ekonominin rekabet gücü kazanmaya başladığını ve global ekonomiye entegrasyon sürecinin hızlandığını işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

Greenaway, David & Chris Milner, *The Economics of Intra-Industry Trade*. Basil Blackwell, Oxford: 1986

Grubel, H. & P.J. Lloyd, "The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade", *Economic Record*, Vol.47, 1971, ss.494-517

Grubel, Herbert & P.J.Lloyd, *Intra-Industry Trade, Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. Halsted Press-John Wiley and Sons Ltd, New York: 1975

Grubel, Herbert & P.J. Lloyd (Eds.), *Intra-Industry Trade*. (The International Library of Critical Writings in Economics Series). Edward Elgar Publishing, Cheltenham: 2003

Küçükahmetoğlu, Osman, "Endüstri-içi Ticaret ve Türkiye", *İktisat, İşletme ve Finans*, 17(90), 2002, ss.34-50

Lee, H.H. & P.J.Lloyd, "Intra-Industry Trade in Services", in *Frontiers of Research on Intra-Industry Trade*. P.J. Lloyd and Hyun-Hoon Lee(eds.), Palgrave-Macmillan, 2002, ss.159-176

Li, Donghui, Fariborz Moshirian & Ah-Boon Sim. "The Determinants Of Intra-Industry Trade in Insurance Services", *Journal of Risk and Insurance*, 70(2), 2003, ss.269-287

Lovely, Mary E. ve Douglas R. Nelson. "Intra-Industry Trade As An Indicator Of Labor Market Adjustment", *Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics*, Vol.138, 2002, ss.179-206

Marrewijk, Charles, *International Trade and the World Economy*, Oxford University Press, New York: 2002

Moshirian, Fariborz ve Diğerleri, "Intra-Industry Trade in Financial Services", *Journal of International Money and Finance*, Vol.24, 2005, ss.1090

Sharma, Kishor, "Pattern and Determinants of Intra-Industry Trade in Australian Manufacturing", *The Australian Economic Review*, 33(3), 2000, ss.245-255

Sichei, Moses M., “South Africa-US Intra Industry Trade In Services”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Pretoria, 2005

Sichei, Moses M., Chris Harmse & Frans Kanfer. “Determinants of South Africa-US Intra-Industry Trade in Services”, University of Pretoria, Working Paper No: 2005-15

WTO, International Trade Statistics 2006: Leading Exporters and Importers of Commercial Services (<http://www.wto.org>), erişim: 12.04.2008

OECD, Main Economic Indicators, Nov. 2007, 2007a

OECD, OECD Factbook 2008: Economic, Environmental and Social Statistics Database; WTO, International Trade Statistics(ITS), 2007, 2007b, ss.111-117

United Nations, Services Trade Database(UN Services),
<http://unstats.un.org/unsd/ServiceTrade/default.aspx>